

1.

Zarys teorii w rozważaniach nad polskimi migracjami do Włoch

1.1. Wstęp

Migracje lub – w szerszym ujęciu – mobilność terytorialna to jedno z najważniejszych zjawisk społeczno-ekonomicznych, jakie pojawiają się na różnych etapach rozwoju ludzkości. Magdalena Lesińska i Marek Okólski wskazują na coraz częstsze występowanie kwestii migracji również w przestrzeni publicznej, ze względu na ich masowość, powszechną skalę i doniosłe skutki, które wywołują¹. Rozwój technologii oraz istotny wpływ i właściwie nieograniczony dostęp do środków masowego przekazu sprawiają, że zachodzące kryzysy migracyjne są ważnym punktem agendy medialnej i wkraczają bezpośrednio do naszych domów. Migracje mają konsekwencje zarówno w mikroskali (w stosunku do migranta lub gospodarstwa domowego), jak i w makroskali (dla społeczeństw, państw, gospodarek)². W tym drugim przypadku trzeba wziąć pod uwagę oddziaływanie migracji na popyt i podaż pracy, koszty i korzyści gospodarcze, demografię, związki z prawami człowieka czy np. z przestępczością transgraniczną. Krzysztof Jaskułowski i Marek Pawlak powtarzają za Douglasem Masseyem, że „w ostatnich 30 latach imigracja stała się jedną z głównych sił kształtujących świat”. I nawet jeśli – co podkreślają autorzy – mogą pojawić się pewne wątpliwości w kontekście tego stwierdzenia, należy przyjąć, że migracje znacząco wpływają dziś na zmiany w relacjach politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych³.

¹ M. Lesińska, M. Okólski, *Wprowadzenie*, [w:] M. Lesińska, M. Okólski (red.), *25 wykładów o migracjach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 9.

² D. Miłaszewicz, R. Siedlikowski, *Zmiany demograficzne i procesy migracyjne oraz ich oddziaływanie na rynku pracy*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Studia Ekonomiczne” 2016, nr 276, s. 112.

³ K. Jaskułowski, M. Pawlak, *Główne teorie migracji międzynarodowych. Przegląd, krytyka, perspektywy*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 2016, nr 48, s. 129.

Ze względu na interdyscyplinarność zjawiska trudno o jego spójną definicję bądź jeden system teoretyczny możliwy do zaakceptowania przez przedstawicieli różnych dyscyplin nauki badających obecnie migracje, by wymienić socjologię, antropologię, politologię, historię, ekonomię, geografę społeczną, demografię, psychologię, kulturoznawstwo czy prawo. Dodatkową trudność wprowadza ewentualna konieczność wypracowania wspólnego podejścia badawczego do zagadnienia migracji międzynarodowych⁴. Alfred L. Kroeber i Clyde Kluckhohn wskazali w połowie XX w. na istnienie 168 definicji terminu „kultura”⁵. W opinii Grzegorza J. Kaczyńskiego, polskiego socjologa, obecnie możemy odnieść wrażenie, że funkcjonuje podobna liczba definicji migracji⁶. Oznacza to, że całościowe opisanie tego zjawiska, także w formie syntetycznej, jest w praktyce niemożliwe. Nawet jeśli, co podkreśla Massey, istniejące teorie i koncepcje nie mają charakteru konkurencyjnego, a komplementarny⁷.

Mimo pojawiających się wciąż nowych form mobilności (np. migracje na starość⁸, migracje dla udogodnień⁹, cyfrowy nomadyzm¹⁰, *lifestyle migration*¹¹ czy *welfare migration*¹²) zasadniczo niewiele zmieniło się w zakresie podstawowych przyczyn migrowania. Na początkowym etapie rozwoju badań nad tym zjawiskiem uznany za prekursora teorii migracyjnych Ernst G. Ravenstein twierdził, że migracje są generowane przez „pragnienie, jakie nosi w sobie większość ludzi, by poprawić swoje warunki materialne”¹³. W opinii Pawła Kaczmarczyka także obecnie sytuacja materialna pozostaje jednym z najistotniejszych powodów mobilności¹⁴.

⁴ F. Willekens uznaje, że to możliwe, i wskazuje, iż te dwie grupy teorii nie różnią się znacząco od siebie, za: W. Janicki, *Przegląd teorii migracji ludności*, „Annales UMCS” 2007, nr 62 (14), s. 300.

⁵ A.L. Kroeber, C. Kluckhohn, *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*, „Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethnology” 1952, nr 47 (1).

⁶ G.J. Kaczyński, *Processo migratorio e dinamiche identitarie*, Franco Angeli, Mediolan 2008, s. 113.

⁷ Za: P. Kaczmarczyk, J. Tyrowicz (red.), *Współczesne procesy migracyjne w Polsce a aktywność organizacji pozarządowych w obszarach powiązanych z rynkiem pracy*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008, s. 15.

⁸ Ang. *retirement migration*, migracja po uzyskaniu świadczenia emerytalnego, gdy emigruje się do kraju, gdzie są lepsze warunki życia.

⁹ Ang. *amenity migration*, migracja mająca na celu wybór miejsca pobytu, gdzie jest lepsza jakość życia.

¹⁰ Ang. *digital nomadism*, przemieszczanie się między krajami i praca z wykorzystaniem internetu.

¹¹ Migracja dla samorealizacji lub kierowana wyborem stylu życia.

¹² Migracja w celu pobierania świadczeń socjalnych.

¹³ M. Anacka, M. Okólski, *Migracje. Pojęcie i metoda*, [w:] 25 wykładów o migracjach..., s. 20.

¹⁴ P. Kaczmarczyk, *Migracja – strategia przeżycia czy strategia rozwoju? Mikrospołeczne uwarunkowania najnowszych wyjazdów zagranicznych Polaków*, [w:] P. Kacz-

W nieco innej optyce można postrzegać natomiast w dzisiejszej rzeczywistości przyczyny migracji w kontekście przymusu. Ma to uzasadnienie np. w zakresie omawianych w tej książce wyjazdów pracowniczych. Podaje się w wątpliwość chociażby to, czy wysyłanie pracownika przez firmę za granicę jest zawsze jego dobrowolną decyzją, szczególnie jeśli z dalekim wyjazdem łączy się przeprowadzka całej rodziny: współmałżonka, dzieci, dziadków, opiekunki.

1.2. Definiowanie migracji

Znalezienie odpowiedniej definicji migracji jest podstawą każdej analizy dotyczącej tego zjawiska społecznego. Niemniej jednak z punktu widzenia rzetelności badań istnieje potrzeba zastosowania powszechnie akceptowanych określeń, zoperacjonalizowanych, funkcjonalnych definicji, które pozwalają na zmierzenie oraz opisanie procesu migracji¹⁵. Próby standaryzacji definicji podejmowały na przestrzeni dziesięcioleci międzynarodowe organizacje i instytucje, np. Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) czy Międzynarodowa Organizacja do spraw Migracji (IOM)¹⁶. Pierwsze definicje, opracowane przez ONZ w 1953 r., miały służyć przede wszystkim gromadzeniu statystyk na temat strumieni migracyjnych i brały za punkt odniesienia wyjazdy i przyjazdy przekraczające 12 miesięcy¹⁷. Inne ujęcie zostało zaproponowane przez IOM – migrację zdefiniowano w tym przypadku jako „ruch osoby lub grupy osób z jednego miejsca do drugiego, która przekracza granice administracyjne lub polityczne, w celu osiedlenia się na stałe lub czasowo w innej lokalizacji niż ta pochodzenia”¹⁸. Jak zauważa Agnieszka Piekutowska, formułowanie szerokich definicji migracji jest konsekwencją złożoności oraz wielowątkowości tego zjawiska¹⁹.

marczyk (red.), *Współczesne procesy migracyjne Polaków. Aspekty lokalne i regionalne*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s. 162.

¹⁵ N. Maksymowicz-Mróz, *Badanti, domestiche, cameriere. Marginalizacja życia polskich imigrantek we Włoszech*, [w:] P. Sałustowicz, S. Kalinowski, B. Goryńska-Bittner (red.), *„Bliżej ludzi” – programem dla nauk społecznych?*, Societas Pars Mundi Publishing, Bielefeld 2018, s. 87–88.

¹⁶ We wrześniu 2016 r. IOM stała się agendą powiązaną z ONZ, por. <http://poland.iom.int/> (dostęp: 1.02.2019 r.).

¹⁷ N. Maksymowicz-Mróz, *Badanti, domestiche, cameriere...*, s. 88.

¹⁸ IOM, *World Migration Report 2003. Managing Migration. Challenges and Responses for People on the Move*, IOM, Genewa 2003, s. 8.

¹⁹ A. Piekutowska, *Imigracja zarobkowa i jej wpływ na rynek pracy*, CeDeWu, Warszawa 2019, s. 17.

W tej publikacji ważniejszy od międzynarodowego modelu definiowania procesów migracyjnych jest jednak ten proponowany przez instytucje Unii Europejskiej. W tym kontekście migracje mogą być postrzegane zarówno całościowo, jak i dychotomicznie i dzielą się na migracje międzynarodowe do UE (ang. *Extra-EU migration*) i mobilność wewnątrzunijną (ang. *Intra-EU migration*)²⁰, tj. w ramach państw członkowskich. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z migracjami osób niemających obywatelstwa unijnego, natomiast w drugim – ze swobodą przemieszczania się obywateli Unii²¹. Zakres tematyczny tego opracowania koncentruje się w szczególności na drugim zjawisku, tj. na swobodzie przepływu osób (SPO), a ściślej – swobodzie przepływu pracowników (SPP). Ustawodawca w art. 21 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE)²² definiuje tego rodzaju mobilność następująco: „każdy obywatel Unii ma prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich, z zastrzeżeniem ograniczeń i warunków ustanowionych w Traktatach i w środkach przyjętych w celu ich wykonania”²³.

Marta Anacka i Marek Okólski zauważają, że wśród wielu różniących się od siebie definicji migracji można znaleźć jednak pewien wspólny rdzeń znaczeniowy – migracja jest rozumiana jako jedna z form mobilności przestrzennej osób powodująca względnie trwałą zmianę ich miejsca zamieszkania. Jako istotny element zjawiska autorzy wskazują istnienie swoistego dystansu między wcześniejszym i nowym miejscem zamieszkania, bo tylko w ten sposób zmienia się przestrzeń społeczna, w której funkcjonują migranci²⁴.

Na gruncie prawa międzynarodowego nie są uznani za migrantów turyści, pielgrzymi oraz osoby migrujące na okres poniżej 3 miesięcy. Nie należą też do tej kategorii uczestnicy procesów, które można wprawdzie zaliczyć do mobilności, ale które nie spełniają kryteriów definicji migracji.

²⁰ M. Pachocka, J. Misiuna, *Migracje międzynarodowe – dylematy definicyjne i poznawcze. Przykłady z Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych*, [w:] J. Osiński (red.), *Współczesny Matrix? Fikcja w życiu gospodarczym, politycznym i społecznym*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2015, s. 301.

²¹ Ch. Boswell, A. Geddes, *Migration and Mobility in the European Union*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2011, s. 2–3.

²² TFUE – Traktat Lizboński, w oficjalnej nomenklaturze Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, a w wersji roboczej określany jako traktat reformujący, Dz. Urz. UE C 306 z dnia 17 grudnia 2007 r., s. 1.

²³ Art. 21 Traktatu o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 326 z dnia 26 października 2012 r.

²⁴ M. Anacka, M. Okólski, *Migracje. Pojęcie i metoda...*, s. 17.

1.2.1. Definicje migracji w kontekście polsko-włoskim

Przy badaniu migracji z Polski do Włoch analiza definicji zjawiska w językach urzędowych obu państw jest o tyle prosta, że mamy do czynienia z pojęciami o wspólnych podstawach etymologicznych. Słowa te wywodzą się od łacińskiego *migratio*, tłumaczonego jako przesiedlenie²⁵ (odpowiednio migracje i *migrazioni*). Według *Słownika języka polskiego* termin „migracje” oznacza „masowe przemieszczanie się ludności, zwykle w poszukiwaniu lepszych warunków życia”²⁶. Włoskie ujęcie tego słowa, w myśl definicji popularnego słownika Garzanti, mówi z kolei o „czasowym bądź definitywnym przemieszczeniu się grup etnicznych lub społecznych z jednego miejsca do drugiego”²⁷. Definicja w języku polskim wskazuje zatem na determinujący (w pewnym sensie) zasadność migracji skutek poprawienia warunków życia, natomiast w języku włoskim przenosi ciężar na określenie dłuższej bądź krótszej czasowości projektu migracyjnego. W badaniach polskich migrantów wyjeżdżających do krajów Unii Europejskiej istotne jest też postrzeganie terminu „migracje” w rozumieniu Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). To na podstawie pochodzących z tego źródła danych o szacunkach poakcesyjnych migracji Polaków opierają się w dużej mierze omawiane w dalszej części publikacji statystyki na temat obywateli RP we Włoszech. GUS uznaje za zagraniczne migracje „wyjazdy za granicę i przyjazdy do kraju w celu osiedlenia się (zamieszkania na stałe) lub na pobyt czasowy”²⁸.

1.2.2. Uczestnicy procesów migracji

Literatura przedmiotu traktuje uczestników procesów migracyjnych w przeważającej mierze jednostkowo, chociaż podjęcie decyzji o migrowaniu następuje zazwyczaj w powiązaniu ze zobowiązaniami rodzinnymi, a w szerszym kontekście również z tymi, które wynikają z uwarunkowań w społecznościach lokalnych – zarówno w państwach pochodzenia, jak i w krajach docelowych²⁹. Na gruncie terminologii mowa jednak

²⁵ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1989, s. 332.

²⁶ Por. <https://sjp.pwn.pl/szukaj/migracje.html> (dostęp: 1.02.2019 r.).

²⁷ Por. <http://www.garzantilinguistica.it/ricerca?q=migrazione> (dostęp: 1.02.2019 r.).

²⁸ GUS, *Zeszyt metodologiczny. Migracje ludności. Aspekty badania migracji wykorzystywane przy opracowywaniu bilansów ludności*, GUS, Warszawa 2018, s. 14.

²⁹ M.J. White, C. Johnson, *Perspectives on Migration Theory. Sociology and Political Science*, [w:] M.J. White (red.), *International Handbook of Migration and Population Distribution*, Springer, Dordrecht 2016, s. 70–73.

każdorzazowo o migrancie, imigrancie i emigrancie, przy czym najszerszy zakres znaczeniowy ma pierwszy z terminów³⁰.

W zaleceniach ONZ migrantem określa się osobę, „która zmienia kraj pobytu (ang. *usual residence*) – miejsce, gdzie zwykle przebywa, tj. mieszka i spędza większość czasu”³¹. Bardziej szczegółową definicję proponuje IOM, zgodnie z nią migrant „to jednostka mieszkająca w obcym państwie dłużej niż rok, niezależnie od przyczyny, dobrowolności oraz legalności pobytu”³². Według ogólnie przyjętych definicji każdy migrant – w zależności od sytuacji, w jakiej się znajduje – jest też emigrantem (gdy wyjeżdża z kraju pochodzenia), imigrantem (gdy przyjeżdża do miejsca docelowego lub tranzytu), reemigrantem (migrantem powrotnym, gdy wraca z emigracji) albo repatriantem (gdy powraca do kraju po długim pobycie na obczyźnie, będącym wynikiem różnego rodzaju wydarzeń, głównie politycznych).

Odmiennie definiuje uczestników procesów migracji ustawodawstwo Unii Europejskiej. Wspomniana wcześniej dychotomiczność stosunku do mobilności w UE wyróżnia wśród osób przemieszczających się w ramach krajów członkowskich: obywateli państw trzecich i uchodźców oraz obywatele unijnych, którzy realizują prawa do swobody przepływu osób i swobody przepływu pracowników. Zakres tematyczny prezentowanej publikacji obejmuje Polaków jako obywateli Unii, dlatego też kluczowa jest w tym miejscu definicja migrantów unijnych. Rozporządzenie nr 862/2007 wyróżnia w tym kontekście pojęcia imigranta i emigranta³³. Pierwszy z nich to „osoba, która ustanawia swoje miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego na okres wynoszący co najmniej dwanaście miesięcy lub co do którego przewiduje się, że będzie on tyle wynosić, będąc uprzednio rezydentem innego państwa członkowskiego lub państwa trzeciego”³⁴. Drugi zaś to „osoba mająca uprzednio miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego, która zaprzestaje posiadania swojego

³⁰ M. Pachocka, J. Misiuna, *Migracje międzynarodowe – dylematy...*, s. 294.

³¹ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *Recommendations on Statistics of International Migration*, Department of Economic and Social Affairs, Nowy Jork 1998, s. 1–4, http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_58rev1e.pdf (dostęp: 12.02.2019 r.).

³² R. Perruchoud, J. Redpath-Cross (red.), *Glossary on Migration*, Międzynarodowa Organizacja do spraw Migracji, Genewa 2011, s. 49, 61–62.

³³ Rozporządzenie (WE) nr 862/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. w sprawie statystyk Wspólnoty z zakresu migracji i ochrony międzynarodowej oraz uchylające rozporządzenie Rady (EWG) nr 311/76 w sprawie zestawienia statystyk dotyczących pracowników cudzoziemców, Dz. Urz. UE L 199 z dnia 31 lipca 2007 r.

³⁴ Art. 2 ust. 1 lit. f Rozporządzenia (WE) nr 862/2007...

zwyczajowego miejsca pobytu w tym państwie na okres wynoszący co najmniej dwanaście miesięcy lub co do którego przewiduje się, że będzie on tyle wynosić³⁵. Inną definicję pojęć imigranta i emigranta proponuje słownik Europejskiego Urzędu Statystycznego (Eurostat), według którego imigranci to „osoby przyjeżdżające lub powracające z zagranicy w celu zamieszkania w danym kraju w pewnym okresie, uprzednio zamieszkujące w innym miejscu”³⁶, natomiast emigranci to „osoby, które opuściły kraj, w którym zamieszkiwały, i skutecznie osiedlają się w innym kraju”³⁷. To niejedyne rozbieżności semantyczne na poziomie UE – zdarza się, że definicje stosowane w unijnych dokumentach urzędowych nie pokrywają się do końca z terminami wykorzystywanymi przez państwa członkowskie³⁸.

1.2.3. Pracownicy migrujący w ramach swobody przepływu pracowników

Specyficzną kategorią migrantów unijnych są pracownicy migrujący w ramach swobody przepływu pracowników krótko- i długookresowi. Ustawodawstwo Unii Europejskiej przyjęło szerokie rozumienie pojęcia pracowników krótkookresowych. Oprócz tych, którzy zgodnie z definicjami międzynarodowymi zamieszkują w państwie przyjmującym poniżej 12 miesięcy, włącza też osoby zatrudnione krócej: 3–12 miesięcy i poniżej 3 miesięcy³⁹. Sytuację wszystkich pracowników regulują liczne akty prawne i orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE):

- Traktat o Unii Europejskiej (art. 3 ust. 2);
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (art. 4 ust. 2 lit. A, art. 20, 26 i 45–48);
- Dyrektywa 2004/38/WE w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich;
- Rozporządzenie nr 492/2011 w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Unii;

³⁵ Ibidem, art. 2 ust. 1 lit. g.

³⁶ Por. <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Immigrant/pl> (dostęp: 2.02.2019 r.).

³⁷ Por. <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Emigrant/pl> (dostęp: 2.02.2019 r.).

³⁸ M. Pachocka, J. Misiuna, *Migracje międzynarodowe – dylematy...*, s. 302.

³⁹ Art. 6 ust. 1 Dyrektywy 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium Państw Członkowskich, Dz. Urz. UE L 158 z dnia 30 kwietnia 2004 r., s. 77.

- Rozporządzenie nr 883/2004 w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego oraz jego rozporządzenie wykonawcze nr 987/2009;
- wspomniane już wyroki TSUE⁴⁰.

Na mocy obowiązującego ustawodawstwa został ustanowiony następujący katalog zasad odnoszących się do wewnątrzunijnych pracowników migrantów:

- obywatel każdego państwa członkowskiego ma prawo do wykonywania pracy w innym państwie członkowskim;
- pojęcie pracownika jest zdefiniowane w prawie UE i nie może podlegać definicjom krajowym⁴¹ lub być interpretowane zawężająco⁴²;
- pracownikiem migrującym określa się osobę, która wykonuje rzeczywistą i efektywną pracę za wynagrodzeniem, pod kierownictwem innej osoby⁴³ w innym kraju UE niż kraj pochodzenia;
- definicja ta nie obejmuje pracowników migrujących, którzy pochodzą z państw trzecich⁴⁴.

Obszar zainteresowania tej monografii dotyczy w znacznej mierze pracowniczek wysoko wykwalifikowanych (ang. *highly skilled*). Zgodnie z definicją OECD są to osoby mające wyższe wykształcenie, również techniczne lub zawodowe, którego uzyskanie mogło trwać krócej niż cykl licencjacki⁴⁵.

1.3. Wybrane teorie migracji zarobkowych

Szukanie przez lata przyczyn i konsekwencji migracji – zarówno dla jednostek podejmujących wysiłek przemieszczania się oraz członków ich rodzin, jak i dla państw wysyłających i przyjmujących, a także zamieszkujących

⁴⁰ M. Duszczyk, *Polityka imigracyjna Unii Europejskiej oraz swobodny przepływ pracowników. Ewolucja i teraźniejszość*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2010/2011, s. 62.

⁴¹ Sprawa C-75/63: M.K.H. Unger, małżonka R. Hoekstra przeciwko Bestuur der Bedrijfsvereniging voor Detailhandel en Ambachten te Utrecht.

⁴² Sprawa C-53/63 i 54/63: Lemmerz-Werke and Others przeciwko High Authority.

⁴³ Sprawa C-66/85: Deborah Lawrie-Blum przeciwko Land Baden-Württemberg.

⁴⁴ Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Potwierdzenie zasady swobodnego przepływu pracowników: prawa oraz główne zmiany, KOM(2010)373 wersja ostateczna, Bruksela, dnia 13 lipca 2010 r., s. 4.

⁴⁵ J. Chaloff, G. Lemaître, *Managing Highly-Skilled Labour Migration. A Comparative Analysis of Migration Policies and Challenges in OECD Countries*, „OECD Social, Employment and Migration Working Papers” 2009, nr 79, s. 11.

je społeczeństw – doprowadziło do powstania wielu koncepcji wyjaśniających to zjawisko. Ich funkcją było i jest dążenie do łatwiejszego zrozumienia międzynarodowej mobilności⁴⁶, chociaż według Russella Kinga jest oczywiste, że migracja okazuje się zbyt zróżnicowana, by mogła być wytłumaczona tylko przez jedną teorię⁴⁷.

Ze względu na złożoność tematu oraz niemożność skoncentrowania się na wszystkich koncepcjach, zostaną tu przedstawione teorie odpowiadające specyfice mobilności w optyce polsko-włoskiej, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które znajdują rzeczywiste odzwierciedlenie w realiach włoskiego rynku zatrudnienia cudzoziemców. Za Pawłem Kaczmarczykiem i Weroniką Kloc-Nowak można stwierdzić, że przy omawianiu każdej z teorii poszukuje się odpowiedzi na pytania: jakie są według niej „najważniejsze czynniki sprawcze mobilności, dlaczego nie wszyscy migrują, dlaczego migracje są selektywne i dlaczego procesy migracyjne trwają nawet wtedy, gdy [...] ustały już pierwotne bodźce sprawcze”⁴⁸.

1.3.1. Model czynników wypychających i przyciągających

W analizie uwarunkowań migracyjnych wpływających na rynek pracy jedną z najpopularniejszych koncepcji jest ogłoszona w 1966 r. przez Everetta Lee⁴⁹ teoria czynników wypychających i przyciągających (ang. *push-pull factors theory*). Według autora decyzja migracyjna jest w tym przypadku podejmowana na skutek swoistego porównania cech miejsca pochodzenia (lub pobytu) oraz miejsca docelowego⁵⁰. Zestawienie to nie jest jednak prostym rachunkiem plusów i minusów, gdyż „musi istnieć dostatecznie silny bodziec na rzecz ruchu, zdolny przewyciężyć naturalną ociężałość, jaka zawsze istnieje. Dodatkowo, trzeba też pokonać pojawiające się zawsze przeszkody pośrednie”⁵¹ i czynniki osobiste.

⁴⁶ P. Kaczmarczyk, W. Kloc-Nowak, *Teorie migracji*, [w:] 25 wykładów o migracjach..., s. 47.

⁴⁷ R. King, *Theories and Typologies of Migration. An Overview and a Primer*, „Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations” 2012, nr 3 (12), s. 11.

⁴⁸ P. Kaczmarczyk, W. Kloc-Nowak, *Teorie migracji...*, s. 47.

⁴⁹ E.S. Lee, *A Theory of Migration*, „Demography” 1966, nr 3 (1), s. 47–57.

⁵⁰ P. Kaczmarczyk, W. Kloc-Nowak, *Teorie migracji...*, s. 49.

⁵¹ A. Górny, P. Kaczmarczyk, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, Ośrodek Badań nad Migracjami UW, Warszawa 2003, s. 40.

Teoria wyróżnia zatem cztery podstawowe grupy czynników, które mają wpływ na decyzję o wyjeździe. Jako pierwsze wymienia czynniki wypychające (ang. *push factors*), o negatywnym charakterze, związane z miejscem pochodzenia migranta i w przypadku migracji zarobkowych dotyczące głównie kwestii ekonomicznych. Są to np. niesatysfakcjonujące dochody lub ich brak, niemożność pozyskania środków finansowych na realizację celów życiowych, trudne warunki bytowe, bezrobocie lub zbyt wysokie koszty utrzymania w stosunku do otrzymywanego wynagrodzenia⁵². Również brak lub niemożność uzyskania satysfakcjonującego poziomu bezpieczeństwa na rynku pracy może być czynnikiem wpływającym na decyzję o migracji i poszukiwaniu kraju, w którym migrant będzie mógł liczyć na lepsze warunki zatrudnienia⁵³. W opinii Agnieszki Fihel czynniki wypychające mogą istnieć także w kraju docelowym, są to przede wszystkim bariera językowa, bariera kulturowa, dyskryminacja, niski status społeczny, brak praw politycznych czy chociażby wyobcowanie i rozłąka z rodziną⁵⁴. Przeciwnie do powyższych są tzw. czynniki przyciągające (ang. *pull factors*), o pozytywnym charakterze, odnoszące się z kolei do kraju przyjmującego. Wymienia się wśród nich wysokie płace, wolność osobistą i gospodarczą, swobodę wyznania, możliwość podjęcia nauki, mobilność społeczną, niskie podatki, możliwość samorealizacji itd.⁵⁵ Fihel podkreśla ich istnienie również w kraju wysyłającym, są to więzi rodzinne, przyjaźnie, status społeczny, bliskość kulturowa, własność, przywileje polityczne⁵⁶. Decyzję o migracji każdorazowo determinują też wspomniane już przeszkody pośrednie (np. prawo migracyjne, uwarunkowania fizyczne) oraz czynniki osobiste⁵⁷, łączące się bezpośrednio z osobą migranta i/lub z gospodarstwem domowym. W literaturze przedmiotu znajdziemy w tym kontekście także informacje o kosztach finansowych i pozafinansowych oraz o utrudnieniach administracyjnych związanych z przekroczeniem granicy⁵⁸.

Model czynników wypychających i przyciągających, mający u podstaw jednostkową i w swoim założeniu również racjonalną decyzję potencjalnego emigranta o tym, czy opuścić obecne miejsce zamieszkania

⁵² M. Duszczyk, *Polska polityka imigracyjna a rynek pracy*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012, s. 53.

⁵³ M. Duszczyk, K. Matuszczyk, *Bezpieczeństwo na rynku pracy jako perspektywa teoretyczna w badaniach nad migracjami zarobkowymi*, „Problemy Polityki Społecznej” 2018, nr 43 (4), s. 25–42.

⁵⁴ A. Fihel, *Przyczyny migracji*, [w:] 25 wykładów o migracjach..., s. 69.

⁵⁵ M. Duszczyk, *Polska polityka imigracyjna...*, s. 53.

⁵⁶ A. Fihel, *Przyczyny migracji...*, s. 69.

⁵⁷ A. Górny, P. Kaczmarczyk, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji...*, s. 40.

⁵⁸ A. Fihel, *Przyczyny migracji...*, s. 70.